

האוניברסיטה העברית בירושלים
הפקולטה למדעי הרוח, החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון

יוסף אל-קרצ'אוי כאבן ב'חן לתגובת השיח

האסלאמיסטי לאירועי 11/9/2001

מוגש כעבודה סמינריונית במסגרת הקורס "האסלאם הבלתי ממסדי בן זמננו"
בהנחיית ד"ר אוריה פורמן

מגיש: שי זהר, ת"ז 04067319-6

תאריך ההגשה: 25/1/07

תוכן עניינים

2	מבוא.....
5	פרק I - מי אתה שיחי' ד"ר יוסף מצטפא אל-קרצ'אוי.....
5	א. פרטים אישיים והשכלה.....
5	ב. תחומי פעילותו של יוסף אל-קרצ'אוי.....
7	ג. אלמנטים מתקדמים ומתונים.....
8	ד. אלמנטים נגדיים.....
9	ה. דרכי הפעולה של אל-קרצ'אוי.....
11	פרק II - יוסף אל-קרצ'אוי ואירועי האחד עשר בספטמבר 2001 ; השפעות ותגובות.....
11	א. היום שאחרי- הגינוי, מקורותיו וסיבותיו.....
13	ב. אל-קרצ'אוי והטרור : הגדרה על דרך השלילה.....
14	ג. יוסף אל-קרצ'אוי על אסאמה בן-לאדן.....
17	פרק III – מה הלאה? ארצות הברית, המאבק בטרור ובניית האמה האסלאמית.....
17	א. ארצות הברית והאסלאם לאחר האחד עשר בספטמבר.....
20	ב. המאבק הנכון בטרור.....
21	ג. האמה האסלאמית לאחר האחד עשר בספטמבר – ביקורת בונה.....
23	סיכום.....
25	רשימת מקורות.....

מבוא

באחד עשר בספטמבר 2001, אירעו בארצות הברית פיגועי הטרור הקטלניים ביותר וההרסניים ביותר שידע העולם עד כה. בפיגועים אלה נהרגו כמעט שלושת אלפים איש, מתוכם כאלפיים וחמש מאות כתוצאה ישירה מפגיעתם המכוונת של שני מטוסי נוסעים במגדלי התאומים שבניו-יורק ומקריסת המגדלים זמן קצר לאחר מכן. כמו כן, באותה שיטה של חטיפת מטוס נוסעים וריסוקו במכוון, הותקף גם בניין הפנטגון בושינגטון (משרד ההגנה האמריקאי), בניין לו קיימת משמעות סמלית הן עבור האמריקאים והן עבור המפגעים, אשר הצליחו לפגוע באתר כל כך מרכזי ורגיש בארצות הברית. יעד שלישי לפיגוע אמור היה להיות (כנראה) ה"בית הלבן", מקום משכנו של הנשיא האמריקאי, אך בעקבות שיחת טלפון של אחד מנוסעי המטוס המיועד להתרסקות במקום עם קרוביו, הבינו הנוסעים כי הם חלק ממתקפת טרור אווירית. הנוסעים בטיסה זו ניהלו מאבק עם החוטפים והביאו, בסופו של דבר, להתרסקות המטוס בשדה פתוח במדינת פנסילבניה-ללא נפגעים נוספים מלבד נוסעי המטוס והצוות.

אירועי האחד עשר בספטמבר התנהלו, אם כן, בשיטה של חטיפת מטוסי נוסעים וריסוקם על אתרים מרכזיים במזרח ארצות הברית. לפיגועים הללו היה אחראי ארגון אל-קאעדה, בהנהגתו של אסאמה בן-לאדן. ארבעת המטוסים נחטפו זמן קצר לאחר המראתם ונבחרו, במחשבה תחילה, ככאלה שהיו עתידים לטוס ליעדים מרוחקים במערב ארצות הברית, ומכורח זה גם עמוסים בדלק, מה שיגביר את עוצמת הפיצוץ שיגרם לאחר ההתרסקות. בחטיפות השתתפו תשעה עשר גברים ערבים, רובם ממוצא סעודי והשאר ממצרים, לבנון ואיחוד האמירויות¹. לעובדת היות כל החוטפים ערבים מסלמים, חשיבות מכרעת בתגובות לאחר האירועים, ועל כך בהמשך העבודה.

אם כן, ארגון אל-קאעדה היה ארגון הגג אליו השתייכה רשת המפגעים של האחד עשר בספטמבר. הארגון הוקם בשנת 1988 על בסיס ארגון קיים שנקרא "משרד השירותים" (מִקְתָּב אל-ח'ד'אמאט), ארגון רווחה אסלאמי לא ממשלתי שתפקידו היה גיוס, קליטה ושיגור של מתנדבים מסלמים רבים מרחבי העולם אל מחנות ההתנגדות לסובייטים בפקיסטן ואפגניסטן. המסלמים באפגניסטן, והמיליוני הסעודי אסאמה בן-לאדן בתוכם, הצליחו להכניע את ברית המועצות, מעצמה עולמית לשעבר, ולשים קץ למשטר הקומוניסטי במדינה. מניצחון זה שאבו המסלמים, שהונהגו על ידי אנשי האסלאם הרדיקלי, כוח ובטחון. פעילות הארגון, מיד עם תום המלחמה בסובייטים, התרכזה בסודאן ואפגניסטן. בנוסף, יצר הארגון רשת משרדים חובקת עולם.

כאמור, בן-לאדן וארגונו יצרו ארגון בעל הנהגה מרכזית, במקביל לתאי טרור רבים ברחבי העולם, המושפעים וממומנים על ידי אותה ההנהגה. תאים שכאלה, המכונים "תאים נתמכי אל-קאעדה", ביצעו את פיגוע מכונית התופת במגדלי התאומים בניו יורק בשנת 1993, את הפיגועים בשגרירות ארצות הברית בקניה וטנזניה ואת הפיגוע במשחתת האמריקנית "קול"

¹ יורם שוייצר ושואל שי, הפתעה צפויה: מתקפת הטרור בארצות הברית ב-11 לספטמבר 2001 והשלכותיה, (הרצליה: המכון למדיניות נגד טרור, המרכז הבינתחומי, 2002), עמ' 133-135.

בנמל יַדן שבתימן. אירועי האחד עשר בספטמבר היוו את שיא פעילות הטרור של אל-קאעדה ובן-לאדן, וגרמו להלם ומבוכה רבה בארצות הברית ובמערב כולו.²

עקב המימדים העצומים של האירועים, חלו מספר תמורות בעולם. נשיא ארצות הברית, ג'ורג' ו. בוש, הכריז על מלחמה עולמית בטרור ופתח, יחד עם בריטניה וכמה מדינות נוספות, במלחמה נגד אפגניסטן עד להפלת משטר הטאלבאן במדינה. מאוחר יותר, הגיעו הכוחות האמריקאים גם לעראק, שם הפילו את משטרו של צדאם חסין. מעבר לתמורות הפוליטיות-צבאיות, הרי שלאחר האחד עשר בספטמבר 2001 התפתח דיון ציבורי ער בסוגיות כמו יחסי אסלאם-מערב, הגדרת הטרור ועוד. עניינינו בעבודה זאת הוא אותו שיח שהתעורר לאחר האירועים ואנו נבחן אותו מצידו האסלאמי. מטרתה של העבודה תהיה לנסות ולהתחקות אחר השפעותיו של פיגוע הטרור הגדול בהיסטוריה על תפישתם של האסלאמיסטים.

אסלאמיסטים הינם בעצם פונדמנטליסטים אסלאמיים. מכורח הגדרה זאת, הרי שבכל מעשיהם הם מגיבים, בראש ובראשונה, לתהליכי החילון ודחיקת הדת לשוליים, המבוצעים על ידי המדינה המודרנית ותהליכי המודרניזציה.³ חשוב לזכור קביעה זאת, אותה ניסחו עמנואל סיון, גבריאל אלמונד ור' סקוט אפלבי בספרם "קנאות דתית מודרנית", כאשר עוסקים בתגובת האסלאמיסטים על תקיפת הישות הנתפשת כלב המודרניזציה המערבית. אם כך, האם פיגועי ספטמבר 2001 נתפשים באסלאם הפונדמנטליסטי כפעולה לגיטימית כנגד המדינה המייצגת יותר מכל את האימפריאליזם החדש ואת הנהנתנות חסרת הרסן? האם הם יכולים ללמד על מציאות קיימת? ולבסוף, האם ניתן להפיק מהם לקחים לעתיד? בשאלות אלה עוסק אותו שיח אסלאמיסטי ועליהן ננסה לענות במסגרת העבודה.

חשוב להבין שהפונדמנטליזם האסלאמי הינו רב גוני ואין ביכולתה של עבודה סמינריונית לעמוד באופן ראוי על כולו. על כן נתמקד בזרם המרכזי, זרם המציג עצמו כמתון. אין לטעות ולחשוב שפשר אותה "מתיונות" הינו ותרנות כלשהי על עקרונות מסוימים. גם ארגון האחים המסלמים, למשל, המייצג ענף מרכזי בזרם זה, שואף לכינון משטר אסלאמי-הלכתי ורואה בשלטון החילוני המצרי ובארצות הברית פגמים רבים עליהם אינו יכול לעבור לסדר היום. עם זאת, האחים המסלמים, כמו גם ארגונים אסלאמיסטים נוספים, יודעים לקרוא את תמונת המצב ומבינים שלעת עתה הכוח נמצא בידיהם של החילונים חסידי המודרניזציה המערבית. מסיבה זאת ומסיבות נוספות שאין זה המקום להיכנס אליהן, בוחרים אותם אסלאמיסטים לנקוט פעילויות תעמולתיות, חינוכיות ואחרות (מה שמכונה *דעה*). המתיונות, אם כך, מתבטאת באי שימוש באלימות להשגת המטרות האסלאמיות. זאת להבדיל מקבוצות קיצוניות שלא בוחלות בשימוש באלימות כנגד המערב וסוכניו המקומיים, דוגמת ארגון הג'יהאד האסלאמי המצרי ואל-קאעדה.

מכיוון שגם השיח האסלאמיסטי המרכזי לאחר האחד עשר בספטמבר הוא רחב יריעה עד מאוד, נתמקד בשיח ד"ר יוסף אל-קרצ'אוי, תועמלן ופוסק הלכה סני בולט בעולם המסלמי של ימינו, כמקרה מבחן. אל-קרצ'אוי, יוצא תנועת האחים המסלמים במצרים (העונה, כאמור, להגדרתם של סיון, אלמונד ואפלבי), הגיע למעמד רם שכזה, פחות בשל ידיעותיו בדת האסלאם ויותר עקב הפרסום הרב לו זכה. רוב פרסומו הגיע מתכנית הטלוויזיה "השריעה והחיים",

² שם, עמ' 70-71.

³ עמנואל סיון, גבריאל א' אלמונד ור' סקוט אפלבי, קנאות דתית מודרנית: יהדות, נצרות אסלאם, הינדואיזם, (תל אביב: ידיעות אחרונות-ספרי חמד, 2004), ע' 112.

המשודרת בערוץ הלוויני אל-גיזירה, בה מתארח אל-קרצ'אוי אחת לשבוע ומשני אתרי אינטרנט אותם הוא מנהל. הפרק הראשון של העבודה, יעסוק, אם כך, בדמותו של יוסף אל-קרצ'אוי וימחיש מדוע מתאימה דמות זאת להוות לנו אבן בֶּחֶן. הפרק יספק פרטים אישיים על אל-קרצ'אוי לצד פרטים על תפישותיו השונות ודרכי פעולתו. לאחר שנתוודע אל האיש ופועלו, נעסוק, בפרק השני, בתגובותיו המיידיות לאירועי האחד עשר בספטמבר. בפרק זה ניגע בגינוי שהוציא אל-קרצ'אוי לפיגועים ובגורמים לו וכן בניסיונו להגדיר את הטרור ובמשנתו המשתנה כלפי אסאמה בן-לאדן וארגון אל-קאעדה. בפרק השלישי והאחרון, נעסוק בתובנותיו של אל-קרצ'אוי לטווח הרחוק יותר ונתמקד במה שהוא מכנה כ"מאבק הנכון בטרור", בדעותיו לגבי עתיד היחסים בין ארצות הברית והאסלאם ובעצותיו לאִמָּה האסלאמית עצמה לנוכח תהפוכות ספטמבר 2001.

יש לציין כי המקורות לעבודה זאת משלבים חומר מחקרי על אל-קרצ'אוי ועל הסוגיות הרלוונטיות לנושא העבודה, לצד חומר ראשוני בערבית-הלקוח בעיקר מתוך אתרי האינטרנט של קרצ'אוי ומתמלילי תכניתו באל-גיזירה.

פרק I – מי אתה, שיח' ד"ר יוסף מצטפא אל-קרצ'אוי?

בעבודה זאת בחרתי בשיח' ד"ר יוסף מצטפא אל-קרצ'אוי, מטיף ופוסק הלכה מסלמי סני בולט (המוכר לציבור הישראלי בעיקר כתומך נלהב בטרור הפלסטיני), כאבן בִּחַן לתגובת האסלאם הבלתי ממסדי לאירועי האחד עשר בספטמבר 2001. אך לפני שנעסוק בכך באופן ישיר, עלינו להבין, קודם כל, מיהו אותו אל-קרצ'אוי ולשאול מדוע דווקא דמות זאת מתאימה לשמש לנו כמדד ראוי להשלכות פיגועי ספטמבר על השיח האסלאמיסטי המרכזי.

לצורך כך נבחן בפרק זה את קורות חייו של השיח' יוסף אל-קרצ'אוי. נסקור נקודות חשובות בחייו האישיים, ניגע בהשכלתו ובעיסוקיו השונים ולבסוף ננסה לעמוד על קווי אופיו ומשנתו. כל זאת, כאמור, מתוך מטרה לבחון את שלבי הפיכתו של אל-קרצ'אוי לדמות מרכזית ורבת השפעה בקרב מסלמי העולם בימינו.

א. פרטים אישיים והשכלה

יוסף מצטפא אל-קרצ'אוי, החי ופועל כיום בקטר, נולד בתשיעי בספטמבר 1926 בכפר קטן אשר בדלתת הנילוס במצרים. כאשר היה בן שנתיים, נפטר אביו ועל כן דודו היה זה שהופקד על גידולו וחינוכו. משפחתו של אל-קרצ'אוי דחקה בו להיות לנגר או לבעל חנות מכולת, אך יוסף הצעיר, שבטרם מלאו לו עשר שנים כבר ידע את הקוראן בעל פה, בחר בדרך אחרת.⁴ בעקבות זאת ומשום שדבק בלימודי הדת באופן שיטתי, כבר בגיל זה נהגו למנותו למוביל התפילה (אמאם) בכפרו. כאשר בגר, הגיע אל-קרצ'אוי לאוניברסיטת אל-אזהר בקהיר, שם, הוא מעיד על עצמו באתר האינטרנט שלו, הפך עד מהרה לסטודנט מצטיין. בשנת 1958 התחתן אל-קרצ'אוי ולאורך השנים נולדו לו שני בנים ומספר בנות. ב-1960, קיבל את תואר המאסטר (M.A) שלו והגיש את הצעתו לדוקטורט לפקולטה ליסודות הדת באותה אוניברסיטה. לפי אל-קרצ'אוי (או מי מטעמו), את עבודת הדוקטור בנושא "הצדקה והשפעתה על פתרון בעיות חברתיות" הוא השלים רק בשנת 1973 "בעקבות הנסיבות הפוליטיות במצרים באותה תקופה" (נסיבות אלה, אותן בוחר אל-קרצ'אוי שלא לפרט, קשורות לעובדת היותו חבר בארגון "האחים המסלמים" בתקופה הנאצריסטית-ועל כך בהמשך).⁵

ב. תחומי פעילותו של יוסף אל-קרצ'אוי

כאשר עוסקים בפעילותו של השיח' אל-קרצ'אוי לאורך השנים, יש להבחין בין פעילותו הרשמית לבין עיסוקיו האחרים.

פעילות רשמית: בראשית דרכו, עבד אל-קרצ'אוי כנושא דרשות וכמורה במספר מסגדים במצרים. לאחר מכן נעשה למפקח על מכון האמאמים (מעהד אל-אמאמה) במשרד ההקדשים המצרי (זארת אל-אוקאף) ואז עבר למנהלה הכללית להשכלה (ת'קאפה) אסלאמית באל-אזהר.

⁴ s.v. "Yusuf al-Qaradawi", Wikipedia, in http://en.wikipedia.org/wiki/Yusuf_Al-Qaradawi. Accessed on December 2006.

Magdi Abdelhadi, (7/7/2004), "Controversial Preacher with 'Star Status'", in http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/uk_news/3874893.stm. Accessed on 12/12/2006.

⁵ אין מחבר, (2001), "אל שיח' יוסף אל-קרצ'אוי", בתוך <http://www.islamonline.net/arabic/contemporary/History/2001/article1.shtml>. נפתח ב-12/12/2006.

בשנת 1961 מונה אל-קרצ'אוי לעמוד בראש שלוחת אוניברסיטת אל-אזהר בקטר, שם, הוא טוען, פעל לשילוב מיטבי "שבין הישן לחדש" באסלאם. ב-1973 ייסד את המחלקה ללימודים אסלאמיים בתוך הפקולטה לחינוך באוניברסיטת קטר, אשר הפכה בשנת 1977 ל"פקולטה לשריעה"⁶ וללימודים אסלאמיים" באותה אוניברסיטה. אל-קרצ'אוי עמד בראש פקולטה זאת עד לשנת 1990 וכן היה למנהל המייסד של "המרכז לחקר הסנה והסירה הנבואית" באוניברסיטת קטר, תפקיד בו הוא מכהן עד היום. כמו כן, אל-קרצ'אוי שימש במשך שנה כראש המועצות המדעיות האסלאמיות של המוסדות להשכלה גבוהה באלג'יריה.⁷

בשנת 1997, אל-קרצ'אוי הקים את המועצה האירופית לפסיקה הלכתית (אל-מג'לס אל-אורובי ללאפתאא' ואל-בחוח') וכן היה שותף בכיר בהקמת אתר האינטרנט הפופולארי "אסלאם און-ליין" (Islam on-line), המתפרסם הן באנגלית והן בערבית. יש לציין כי כיום אל-קרצ'אוי משמש מעין מנהל-על באתר זה וכן באתר נוסף בערבית הנושא את שמו - Qaradawi.net. שני אתרי האינטרנט עוסקים במגוון תחומים וביניהם חדשות, מעקב אחר הסכסוך הישראלי-פלסטיני, פסיקת הלכה, עניינים חברתיים, חינוכיים ועוד. בנוסף, השיח' גם מתפקד כחבר במועצת המנהלים של הבנק המסלמי אל-תקוא⁸ וכמפקח על כשרותו ההלכתית של הבנק.

את מרבית פרסומו וסמכותו חייב אל-קרצ'אוי לתכנית הטלוויזיה השבועית "השריעה והחיים" (אל-שריעה ואל-חיאה), המשודרת בערוץ אל-ג'זירה הקטרי. בתכנית זאת, אשר הונחתה בעבר בידי מאהר עבדאללה וכיום מנחה הוא עבד אל-צמד נאצר, מתראיין אל-קרצ'אוי מדי שבוע, דן בענייני השעה ועונה על שאלות הצופים. ראוי לציין כי נתח נכבד מהתכניות מוקדש לנושאי הטרור, ארצות הברית ומעל לכל, לסכסוך הישראלי-פלסטיני. התכנית זוכה לשיעורי צפייה גבוהים בעולם הערבי והמסלמי והיא שהיוותה את המנוף העיקרי לבניית מעמדו הבכיר של השיח' בעולם זה. אם כן, בזכות אתרי האינטרנט שלו ותכנית הטלוויזיה המצליחה, ביסס עצמו יוסף אל-קרצ'אוי כפוסק הלכה המקובל על ההמונים וכאדם המתאים לייצג את כלל המסלמים ברבי-שיח שונים ובוועידות בין דתיות ובין תרבותיות למיניהן. חשוב לציין שגם סגנונו העממי של אל-קרצ'אוי, העומד למול הסגנון המשפטי הגבוה של חכמי הדת הממסדיים, תרם להפיכתו לשיח' פופולארי. גורם זה, יחד עם שאר הגורמים שצוינו לפניו, יכולים להסביר כיצד כל נאום ודרשה של השיח' אל-קרצ'אוי מוקלטים, משודרים ומופצים למיליוני מסלמים תוך זמן קצר.⁹

פעילות בלתי רשמית: במקביל לפעילותו הרשמית הענפה, עוד מצעירותו נוהג אל-קרצ'אוי להיות מעורב גם בפעילות בלתי רשמית, בעלת אופי מחתרתי לעיתים. בנעוריו הוא התוודע לתנועת האחים המסלמים המצרית בהנהגתו של חסן אל-בנא. השילוב שבין הרצון לרומם את האסלאם מעל לכל, לבין נכונותו להתנגד באופן פעיל לכיבוש הבריטי במצרים באותם ימים, גרמו לאל-קרצ'אוי להצטרף לתנועה שדגלה ברעיונות דומים. בשנת 1949, עקב פעילותו נגד הבריטים במסגרת האחים המסלמים, נכלא אל-קרצ'אוי לראשונה. גם לאחר עליית משטר המהפכה במצרים הוא המשיך להיות פעיל בתנועה ויצא כנגד השלטון הנאצריסטי. אל-קרצ'אוי, שאף נודע

⁶ משמעות המונח שריעה הינה ההלכה המסלמית. במהלך העבודה נשתמש במושג הערבי.

⁷ שם.

⁸ הוכרו על ידי הרשויות האמריקאיות כבנק המעורב במימון הטרור.

⁹ s.v. "Yusuf al-Qaradawi", Wikipedia.

Intelligence and Terrorism Information Center at the Center for Special Studies, (February 2005), "Profile of Sheikh Dr. Yussuf al-Qardawi, Chairman of the Board of the Union of Good", in http://www.intelligence.org.il/eng/sib/2_05/funds_g.htm. Accessed on 12/12/2006.

כמי שתמך ברעיונותיו הרדיקליים של סייד קטב¹⁰, נאסר על ידי השלטונות עוד שלוש פעמים וכפי שהוזכר קודם לכן, גם עוכב קידומו האקדמי באוניברסיטת אל-אזהר.¹¹

כיום, שיח' אל-קרצ'אוי מנסה לטשטש כל קשר ישיר בינו לבין האחים המסלמים, אך עדיין נחשב כמזוהה עם הזרם הקיצוני של התנועה. כמו כן, בשנים האחרונות הוא הפך למקור סמכות דתית ורוחנית לתנועה האסלאמית בישראל ובמיוחד לתנועת החמאס הפלסטינית.¹² עניין זה בא לידי ביטוי למשל בכך שאל-קרצ'אוי עומד בראש מועצת המנהלים של "קואליציית הצדקה" (א'יתלאף אל-ח'יר), מעין ארגון גג למעל חמישים קרנות פיננסיות אסלאמיות ברחבי העולם, שתכליתן סיוע כספי לארגון החמאס במאבקו במדינת ישראל.¹³

ראינו כי שיח' ד"ר יוסף אל-קרצ'אוי משלב בין פעילות רשמית-ממסדית לפעילות בלתי רשמית-מחתרתית. כן ראינו שהוא נחשב לבר-סמכא מבחינה אקדמית והלכתית, אך שעיקר כוחו נובע דווקא מן השימוש בשפה העממית ובאמצעי התקשורת הפופולאריים. שילובים אלה, הם שהפכו את יוסף אל-קרצ'אוי לאדם שמיליוני מסלמים ממתנינים למוצא פיו והם גם שמאפשרים לו לשמור על מעמדו זה. אותו מעמד בכיר שרכש לעצמו, יחד עם הנגישות הרבה אל האיש ודעותיו, מעצימים את הצורך לבחון את משנתו במספר תחומים מרכזיים, בטרם נגיע למושא מחקרנו-השפעת אירועי ה-11 בספטמבר עליו.

אם כך, יוסף אל-קרצ'אוי הינו איש רב פעלים, אשר עוסק בתחומי הלכה וחברה מסלמית לצד עניינים פוליטיים ובראשם הסכסוך הישראלי-פלסטיני. ברבות השנים, דמותו של אל-קרצ'אוי הצטיירה בעולם בכלל, ובעולם המסלמי בפרט, כשנויה במחלוקת. על עצם היותו דמות משפיעה ורבת כוח בימינו אין עוררין. עיקר הויכוח נסוב סביב הפירושים לטיבו האמיתי של האיש. האם השיח' הוא אסלאמיסט מתון ופתוח, הקורא לשיפור מעמד האישה ולשיח בין דתי, או שמא מטיף קיצוני המאפשר את דיכוי האישה בידי בעלה ודוגל באנטישמיות? כאמור, כדיון מקדים לעניין אירועי האחד עשר בספטמבר, עלינו לעסוק באופיו של מי שנבחר כמקרה המבחן. האם הוא מתקדם או שמרן, קיצוני או מתון?

ג. אלמנטים מתקדמים ומתונים

בסוגיות הקשורות לחברה האסלאמית, נחשב השיח' אל-קרצ'אוי לאדם המתון בדעותיו. דוגמא בולטת לכך היא תמיכתו בבחירת נשים לפרלמנט במדינה מסלמית. למשל, לאחר שבמדינת בחרין נערכה רפורמה חוקתית ונשים הורשו להציג את מועמדותן לבית הנבחרים, הוציא אל-קרצ'אוי פתוא (פסק הלכה) שעיקרה תמיכה בהשתתפות נשים בבחירות. פתוא זאת "התמודדה" בתקשורת המקומית והערבית למול פתוא סעודית מחמירה, לפיה אישה לא יכולה לשלוט במדינה מסלמית. מהדיון התקשורתי שנוצר, הצטייר אל-קרצ'אוי כחכם הלכה בעל תפישה מתקדמת-מתונה, וכך גם דאג להציג את עצמו. את מתינותו ניתן גם לבחון באמצעות סוגיית התכפיד

¹⁰ אשר גיבש משנה הלכתית שאפשרה למרוד כנגד שליט מסלמי מכהן באם לא שלט עפ"י השריעה ונכנע לתפישות המודרניזם המערבי. קטב, אשר תא מחתרת שהקים נגד שלטונו של נאצר נחשף, נכלא מספר פעמים ולאחר חשיפת התא, הוצא להורג בתליה (בשנת 1966).

¹¹ Intelligence and Terrorism Information Center, "Profile of Sheikh Dr. Yussuf al-Qardawi".
¹² המרכז למורשת המודיעין-מרכז המידע למודיעין וטרור, רדיקליזם אסלאמי ברוח התקופה: פעילות השיח' יוסף קרצ'אוי כביטוי לתהליך "ההפרטה" של הפסיקה המסלמית, (גלילות, 2004), ע' 8.

¹³ המרכז למורשת המודיעין-מרכז המידע למודיעין וטרור, (דצמבר 2004), "קואליציית הצדקה: ארגון גג של למעלה מ-50 קרנות אסלאמיות ברחבי העולם, המנתב כספים למוסדות "המא"ס" בשטחים", בתוך

12/12/2006. http://www.intelligence.org.il/sp/12_04/cha.htm#4. נפתח ב- 12/12/2006

במצרים. בשנים האחרונות, קרו לא מעט מקרים בהם הצליחו אנשי דת מצריים לנצל את ההישענות במידה מסוימת של החוקה במדינה על ההלכה האסלאמית. בדרך זאת הם הביאו לפסקי דין שהכריזו על אינטלקטואלים, אשר עסקו באסלאם בכלים מדעיים ומערביים, ככופרים (וזאת הכוונה במונח הערבי תכפיר). כך, בעצם, התעצבה מעין צנזורה דתית תחת החוק המצרי, כאשר המשטר החילוני נוטה להתערב רק כשהוא חש מאוים. סוגית התכפיר גרמה לויכוח סוער בעולם הערבי, בו השיח' אל-קרצ'אוי נעמד לצד האינטלקטואלים שדרשו מן המשטר לבלום את התופעה המגבילה את חופש הביטוי. לפי השיח', התכפיר במצרים הינו בגדר חידוש הסוטה מהלכות הדת ומנהגיה (בדעה) והוא איננו תואם את הקוראן או את סנת הנביא. לדעתו, אנשי דת אינם גורם מוסמך לבחינת מידת אמונתו של אדם – עניין זה שמור לאל בלבד.¹⁴

סממן מתקדם נוסף שיוסף אל-קרצ'אוי מנסה לשוות לעצמו הוא תמיכה פומבית בדמוקרטיה. בהזדמנויות שונות, כאשר נדרש לשאלה האם דת האסלאם נוגדת את הרעיון הדמוקרטי, השיב שאין זה כך. לדעתו, יש לכונן דמוקרטיה עם ערכים של חירות, זכויות אדם, צדק ושוויון. אולם, יחד עם זאת הוא מסייג את תמיכתו וטוען שיש להתאים את סוג המשטר להלכה האסלאמית ולהוציא ממנו אלמנטים סוטים, אשר לא עולים בקנה אחד עם האסלאם:

...We should take the good and abandon the bad. For instance, many democratic countries have allowed types of sexual deviance to spread... Islam is not anti-democracy. What we want is a free society that lives within the rules and laws of Shari'a, which is very compatible with the values of democracy...¹⁵

ד. אלמנטים נגדיים

לעומת הקדמה והמתינות המיוחסים לשיח' אל-קרצ'אוי (ושהוא מייחס לעצמו, דבר שנראה בפרקים הבאים גם בהקשר של אירועי האחד עשר בספטמבר), רבים הם המתנגדים לו והטוענים שהוא בעצם "שיא הקיצוניות". יש לציין שמרבית הביקורת המוטחת באל-קרצ'אוי מתמקדת בתחום הפוליטי ועקב היותו קשור לתנועת האחים המסלמים. בתחום הפוליטי, כאמור, ניגע בהמשך, אולם כאן נביא מעט מן הביקורת כלפיו בתחומים אחרים.

יוסף אל-קרצ'אוי, כפי שראינו, תמך בבחירת נשים לפרלמנט בבחריין ואף היה מוכן להגן על עמדתו בויכוחים ששודרו באמצעי התקשורת. לעומת זאת, ניתן למצוא גם התייחסויות אחרות של אל-קרצ'אוי הנוגעות למעמד האישה, אשר אינן תואמות את הרוח המתקדמת שאפיינה את פסיקתו בדבר ההשתתפות בבחירות. כך, בשנת 2003, כאשר התעורר במצרים ויכוח ציבורי סביב סוגית מילת הנשים, השאיר אל-קרצ'אוי את ההכרעה בידי אב המשפחה. הוא הצהיר שהוא **תומך** בכל מי שחושב שזוהי הדרך הטובה ביותר להגן על בנותיו- "במיוחד בתקופה בה אנו חיים". עם זאת, הסתייג השיח' ואמר כי מי שלא מל את בנותיו אינו נחשב לחוטא, משום

¹⁴ המרכז למורשת המודיעין, רדיקליזם אסלאמי, ע' 4.

¹⁵ מאמרים (שכבר אינם נגישים כיום), משנת 2002, מתוך האתר www.islamonline.net כפי שמצוטטת תחת הכותרת "Mayor Livingstone and Sheikh Qaradawi; A Response by a Coalition of Many of London's Diverse Communities" בתוך

<http://www.londoncommunitycoalition.org/qardawi-coalitiondocument.pdf> נפתח ב- 12/12/2006.

שזוהי רק המלצה ולא מעבר לכך.¹⁶ במקרה אחר, נדרש אל-קרצ'אוי למקרה בו אישה מגלה סימנים של חוסר משמעת כלפי בעלה. הוא קבע שבמידה ולא ניתן לשכנע את האישה במילים, יש "להרביץ לה קלות", כל עוד ההכאה לא נעשית עם מקל או חפץ אחר שעלול לגרום לכאב מוגזם או לפציעה.¹⁷

כאמור, גם בעניין הדמוקרטיה ראינו כי אל-קרצ'אוי מסויג בדעותיו. בנושא זה הוא עוסק רבות ועקב קוצר היריעה לא נוכל להתעכב עליו, אך חשוב להבין שתמיכתו ברעיון הדמוקרטי כוללת בתוכה את כל הגבלות השריעה וביניהן: אי הפרדה בין דת ומדינה, חוסר שוויון לנשים בדיני ירושה ואת עליונות ציוויי הדת על הצבעת רוב כלשהי. אל-קרצ'אוי, אם כך, מציג עצמו כתומך בדמוקרטיה, אך למעשה שואף לכינון משטר אסלאמי ורק מרומם ערכים מסוימים מתוך השריעה שיכולים להיתפש כתואמי-דמוקרטיה.

ה. דרכי הפעולה של אל-קרצ'אוי

הזכרנו כבר כי את מרבית כוחו שואב השיח' אל-קרצ'אוי מהפרסום הרב לו הוא זוכה. לתכניתו בערוץ אל-ג'זירה שיעורי צפייה גבוהים וגם אתרי האינטרנט שלו נחשבים לפופולאריים ביותר. לפני שנגיע לעסוק בתגובותיו ופעולותיו לנוכח אירועי האחד עשר בספטמבר, עלינו להקדיש מעט תשומת לב למה שניתן לכנות "האסלאם הפופולארי בעידן הדיגיטלי". האמצעים הדיגיטליים, בהם עושה אל-קרצ'אוי שימוש נרחב, הם שמאפשרים לו להגיע לכל בית בעולם המסלמי והם שהופכים את תגובותיו השונות לפיגועי ספטמבר לכל כך רלוונטיות עבורנו.

תכנית הטלוויזיה "השריעה והחיים" בה, כאמור, משתתף אל-קרצ'אוי, משודרת אחת לשבוע בפורמט של ראיון. המנחה פותח בברכה ובהצגת הנושא המרכזי בו ידונו באותו שבוע (על פי רוב נושא פוליטי מאירועי השעה, יחד עם הקשרים לאסלאם), שיח' אל-קרצ'אוי אומר את דעתו בנושא בכלליות, עונה למספר שאלות המופנות אליו מהמראיין ולבסוף עוברים לשאלות הצופים באותו הקשר. בעידן הלוויני של היום, ועקב הצלחתה של תחנת אל-ג'זירה, ניתן לקבוע שהתכנית מהווה לאל-קרצ'אוי מכרה זהב ומאפשרת לו גישה לקהל מסלמי עצום בכל רחבי העולם. זאת על אף שלמרות השכלתו, הוא אינו נושא בשום תפקיד מפתח רשמי בעולם המסלמי ופועל בעיקר באופן עצמאי.

השפה בה נעשה שימוש במהלך התכניות הינה שפת יום-יום, כך שהצופים לא "הולכים לאיבוד" בבילל של פלפולים הלכתיים גבוהים למיניהם. שיתוף הצופים בתכנית, יוצר גם הוא קרבה בין השיח', האוטוריטה ההלכתית מטעם הערוץ¹⁸, לבין הצופה שבבית.

עניין זה ממשיך באתרי האינטרנט שמנהל אל-קרצ'אוי (בהם, אגב, ניתן למצוא את התמלילים המלאים של תכניתו בטלוויזיה, כמו גם תמלילי דרשות ונאומים שנשא במקומות אחרים) ובמיוחד באתר הגדול יותר, "אסלאם און-ליין", המופיע הן באנגלית והן בערבית. באתר זה ניתן למצוא התייחסויות של אל-קרצ'אוי (או מי מטעמו) לאירועים פוליטיים ואחרים, אך מהותו העיקרית היא היותו מאגר עצום ומקוון של פסקי הלכה (פתוות). האתר מתגאה במעל

¹⁶ B. Chenitsky, (7/11/2003), "The Egyptian Controversy over Circumcising Girls", in <http://coranet.radicalparty.org>. Accessed on 12/12/2006.

¹⁷ מתוך ספרו של אל-קרצ'אוי, "המותר והאסור באסלאם", (כוית, 1984), כפי שמצוטט בתוך:

MEMRI, (22/3/2004), "Muslim Clerics on the Religious Regarding Wife-Beating; Special Report no. 27", in <http://memri.org/bin/opener.cgi?Page=archives&ID=SR2704>. Accessed on 12/12/2006.

¹⁸ אם כי יש מי שיחלוק על ידיעותיו בדת, ראו למשל את הספר "אל-קרצ'אוי בעירום" – אל-קרצ'אוי פי אל-עראא' – אשר נכתב בידי קבוצת אנשי דת ערביים מתוך מטרה להוכיח שאין כל הצדקה למעמדו של האיש.

למיליון כניסות ליום וכולל בתוכו מדורים כמו: "שאל את המומחה", "פתוא בזמן אמת", פתוות לפי תחומים ועוד. כמו כן, מספק האתר מעין שירותי יעוץ, המציעים פתרונות אסלאמיים לבעיות בחיי היום-יום של הגולשים. מבין כמעט אלף פניות שנספרו באוגוסט 2002, ניתן למצוא גולשת שנוצלה מינית בצעירותה וכעת סובלת מחוסר בטחון עצמי, גולש ששואל אם ישנם גופים המסייעים למסלמים נשאי איידס, נערה שחבר שלה עזב אותה ועוד ועוד.¹⁹

אם כן, אתריו של אל-קרצ'אוי, המכוונים אל לב ה"מיינסטרים" הסני, מאפשרים לגולש המסלמי, בין אם הוא חי במצרים, באנגליה או באינדונזיה, פתרונות לבעיות המעסיקות אותו. האתרים, כמו גם תכנית הטלוויזיה, יוצרים סימפטיה אישית לשיח' המפורסם אל-קרצ'אוי, אשר מקדיש מזמנו לענייניו היום-יומיים של המאמין האלמוני. כמו כן, באופן טבעי, מי שמופיע הרבה באמצעי התקשורת ובאינטרנט על תקן סמכות הלכתית, נחשב למבין דבר בעיני המאמין הממוצע. כמוזכר, גם משנתו הפוליטית של אל-קרצ'אוי נמצאת באתרים ובתכנית הטלוויזיה, והיא משולבת בהם בתבונה לצד העניינים האחרים. הנגישות הקלה אל השיח' ותפישותיו, לצד עממיותו, הם שיצרו את בסיס כוחו והם שמתחזקים אותו, על אף הביקורת הרבה, כדמות סמכותית ופופולארית כאחד ברחבי העולם המסלמי. כעת, כאשר ברור לנו מיהו האיש, שכל נאום שהוא נושא בקטר מוקלט ונמצא למחרת בדרכו להודו וארצות הברית, אנו יכולים לעבור לחלק הארי של העבודה, העוסק בתפישותיו לאחר אירועי האחד עשר בספטמבר 2001.

Gary R. Bunt, *Islam in the Digital Age: E-Jihad, Online Fatwas and Cyber Islamic Environments*,¹⁹ (London: Pluto Press, 2003), pp.147-150.

פרק II – יוסף אל-קרצ'אוי ואירועי האחד עשר בספטמבר 2001;

השפעות ותגובות

פרק זה יתחלק לשלושה חלקים. ראשית, נבחן את תגובתו המיידית אל יוסף אל-קרצ'אוי "ביום שאחרי" ונעמוד על המקורות בהם הוא משתמש בתגובתו ועל הנסיבות שקדמו לפרסום התגובה הרשמית. שנית, נעסוק בדיון המרכזי שעלה לאחר מתקפות ספטמבר סביב השאלה "מהו טרור?", דיון בו אל-קרצ'אוי נטל (ועודנו נוטל) חלק פעיל ומשמעותי. שלישית, ננסה להבין מהו יחסו של השיח' אל-קרצ'אוי לאסאמה בן-לאדן. בסעיף זה נתחקה אחר יחסו מן השלב בו היה בן-לאדן בחזקת חשוד פוטנציאלי, דרך הפיכתו לחשוד מרכזי ולבסוף, לאחר שהודה באחריות קבל עם ועדה. הדיון המשלים, שיעסוק בתובנותיו של אל-קרצ'אוי לעתיד לאחר האירועים, יובא בפרק הבא.

א. היום שאחרי – הגינוי, מקורותיו וסיבותיו

יום לאחר הפיגועים בניו-יורק ושינגטון, פרסם שיח' יוסף אל-קרצ'אוי גילוי דעת עצמאי, אשר התפרסם באתר האינטרנט "אסלאם און-ליין", בעיתוני המפרץ הפרסי ובמקומות אחרים נוספים. בגילוי דעת זה גינה אל-קרצ'אוי את ההתקפות כנגד אזרחים שהתרחשו בארצות הברית ואף עודד את המסלמים באמריקה ללכת ותרומם דם למען נפגעי האסון. מתקפה דוגמת זאת שחו האמריקאים באחד עשר בספטמבר, הוא כותב, נוגדת את עקרונות האסלאם:

Our hearts bleed for the attacks that has [טעות הדקדוק במקור] targeted the World Trade Center, as well as other institutions in the United States... Islam, the religion of tolerance, holds the human soul in high esteem, and considers the attack against innocent human beings a grave sin.²⁰

אם כן, הסיבה הראשונה לגינוי היא ההתנגדות לפגיעה באזרחים חפים מפשע. דת האסלאם, כותב אל-קרצ'אוי, היא הדת שבספר הקודש שלה נכתב כי "כל המאבד נפש אחת-בלא שאיבדה נפש או ביקשה למלא את הארץ חמס, כאילו אבד עולם ומלואו"²¹. בנוסף, הדת אוסרת פגיעה בנשים, ילדים וזקנים "ולפיכך", מוסיף השיח':

הרי שאני סבור שזה לגמרי בלתי מתקבל על הדעת שמי שביצע את הפעולה הזאת הוא אחד מהמסלמים הדבקים בדתם והמבינים אותה [נכונה]... וגם אם משוער שזה בוצע על ידי מסלמי... הרי שאנחנו נגנה אותו ונחשוב אותו לפושע בשם דתנו והשריעה שלנו ונדגיש כי מי שנוקט במעשה איבה שכזה, ראוי לפי האסלאם לעונש... יהיו דתו, גזעו ומינו אשר יהיו.²²

²⁰ IslamOnline & News Agencies, (13/9/2001), "Sheikh Al-Qaradawi Condemns Attacks Against Civilians: Forbidden in Islam", in <http://www.islamonline.net/English/News/2001-09/13/article25.shtml>. Accessed on 24/12/2006.

²¹ פסוק 32, סורת "השולחן הערוך". התרגום המובא לקוח מתוך תרגומו של אורי רובין לקוראן, כפי שיצא בהוצאת אוניברסיטת ת"א בשנת 2005.

²² יוסף אל-קרצ'אוי, (12/9/2001), "ביאן אל-דכותר יוסף אל-קרצ'אוי בשאן תפג'יראת אמריכא", בתוך <http://www.islamonline.net/Arabic/news/2001-09/12/article17.shtml>. נפתח ב- 24/12/2006.

את הסימוכין לקביעתו זאת מביא אל-קרצ'אוי מן הקוראן (על סמך הפסוק שצוטט קודם לפיו ההורג נפש אחת כאילו הרג עולם ומלואו) ומן החדית'. בחדית' אותו הוא מצטט, מסופר שכאשר הנביא מחמד ראה אישה שנהרגה במהלך אחד מקרבות המסלמים, הוא גינה זאת בחומרה ואמר לאנשיו בכעס: "מה לזאת כי תיהרג?"²³

עוד ביום האחד עשר בספטמבר 2001, מיד לאחר שהתברר שמדובר בפיגועי טרור מתוכננים ולא בתאונת מטוס אקראית, התחילו להתרוצץ שמועות לגבי האחראים לאותם פיגועים. מכיוון שכבר משלב מוקדם יחסית התמקדו ההשערות בארגונים אסלאמיים למיניהם, נשמעו מפי מגוון גורמים אמריקאים הצהרות כוללניות ומתלהמות למדי, אשר נתפשו על ידי המסלמים כרדיפה חסרת פשר וכהאשמה קולקטיבית חסרת כל ביסוס והצדקה. בתכנית "השריעה והחיים" ששודרה בערוץ אל-ג'זירה בתאריך 29/9/2001, אמר אל-קרצ'אוי כי גילוי הדעת שהפיץ, "יצא עקב הפניה להסתה [כנגד] האמה האסלאמית כולה ולנוכח גיוס הצבאות וכינוסם בברית לצורך לחימה במדינה אסלאמית".²⁴ אם כן, הרי שלפי דברי אל-קרצ'אוי, הניסיון לווסת את המתקפה על המסלמים והאסלאם הוא סיבה נוספת, ואולי העיקרית, להוצאת הגינוי הרשמי לפיגועים מטעמו. בגילוי הדעת שלו, כתב אל-קרצ'אוי שאין זה הגיוני להאשים דת שלמה באשמתם של פושעים ספורים, מה גם שעוד לא נתבררה זהותם. כמו כן, הוא תמה מדוע ממהרים כולם לתקוף דווקא את האסלאם לאחר הפיגועים, בעוד שאחרי הפיגוע באוקלהומה סיטי (אשר בוצע על ידי אמריקאי נוצרי), לא הואשמו הנצרות וארצות הברית.²⁵

הסיבה השלישית לגינוי נעוצה בסוגית הסכסוך הישראלי-פלסטיני. אל-קרצ'אוי, אשר ידוע כתומך נלהב בפיגועי ההתאבדות כנגד ישראלים (כל אוכלוסיית ישראל בעיניו הינה צבאית ותוקפנית ולכן ברת מיתה במסגרת ג'האד), מצהיר בגילוי הדעת שהוא מתנגד בתוקף לכל פעולה המכוונת כנגד אזרחים, נשים וילדים מחוץ לתחומי פלסטין. הוא מוסיף כי גינויו להתקפות על ארצות הברית בא למרות התנגדותו העזה למדיניות האמריקאית, המצדדת באופן עיוור בישראל העושקת ומעניקה לה סיוע צבאי, מדיני וכלכלי. הפיגועים, לדעתו, משרתים אך ורק את האינטרס הישראלי ויוצרים בעולם אווירה המאפשרת לישראל להמשיך ולפגוע בפלסטינים (המוצגים על ידה כטרוריסטים) באין מפריע.²⁶

אם כן, גינויו של אל-קרצ'אוי לפיגועי האחד עשר בספטמבר נובע משלושה גורמים עיקריים. ראשית, הפיגועים נוגדים את דת האסלאם בכך שכוונו מראש כנגד אזרחים תמימים ובתוכם נשים וילדים. שנית, יש להרגיע את הרוחות האנטי-אסלאמיות שהחלו לשוב בחוזקה לאחר האירועים הדרמטיים. שלישית, פיגועים שכאלה, בלב העולם המערבי, משבשים את המאבק לשחרור פלסטין מידיה של ישראל. מאבק זה, לפי משנתו של אל-קרצ'אוי, הוא מאבק לגיטימי ועקב הנסיבות החדשות, לישראל קל יותר להציגו כפעילות טרוריסטית בלתי ראויה. עניין זה מוביל אותנו לדיון קצר בהשקפותיו של אל-קרצ'אוי בדבר הטרור, דיון המתקשר לנושא הישראלי וכמובן, לפיגועי האחד עשר בספטמבר.

²³ שם.

²⁴ "אל-שריעה ואל-היאה", (29/9/2001), אל-ג'זירה, כפי שמתמלל תחת הכותרת "מוקע אל-קרצ'אוי – חוודת' אל-ארהאב ומוקף אל-מסלמין מנהא", בתוך http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1656&version=1&template_id=203&parent_id=203. נפתח ב- 24/12/2006.

²⁵ אל-קרצ'אוי, "ביאן".

²⁶ שם.

ב. אל-קרצ'אוי והטרור: הגדרה על דרך השלילה

יוסף אל-קרצ'אוי מתייחס בדבריו למושג "טרור" באופן תדיר למדי. התייחסויות שכאלה מתחילות, בדרך כלל, בכך שהוא מסביר לשומעיו וקוראיו שחובה להגדיר מהו טרור טרם העיסוק בו. הרי לא הגיוני, הוא טוען, שבכל מקום ינסחו מעין הגדרה מקומית למונח, כך שתתאים לצרכי אותו מקום באופן ספציפי. כך למשל, הודו מגדירה את הלוחמים בחבל קשמיר כטרוריסטים וישראל מחשיבה את החמאס, הג'יהאד האסלאמי ופלגים פלסטיניים נוספים כאנשי טרור. זאת בעוד שבעיני עצמם, כל אלה הם לוחמי חירות. טרוריסט, אומר אל-קרצ'אוי, "הוא מי שהורג אנשים בצורה עיוורת, לא מבחין בין אזרחי לצבאי ואינו מבדיל בין חף מפשע לאשם או בין מקופח לעושק".²⁷ אם רוצים להיכנס לעובי הקורה בעניין זה, אל-קרצ'אוי מודה שזה לא פשוט. לדעתו, יש צורך בכנסים וועידות בין לאומיים מיוחדים שידונו בהגדרת הטרור, מה שמטורף על ידי ארצות הברית, המעוניינת בערפול המושג. "אני עצמי נחשב לטרוריסט", אמר אל-קרצ'אוי בדרשה שנשא בקטר, "וגם אתם השומעים אותי נחשבים לכאלה". הוא מסביר זאת בכך שבעיני האמריקאים, כל מי שתומך בהתנגדות החוקית (לפי השריעה) בפלסטין הוא טרוריסט.²⁸

בשלל התבטאויותיו בנושא, מזכיר השיח' אל-קרצ'אוי חלקים ממשנתו ביחס לנושא הטרור, אך את העיסוק המפורט והמסודר יותר הוא מפקיד בידי יחיא עבד אל-מבדי מהמכון ללימודים אפריקאים באוניברסיטת קהיר. עבד אל-מבדי מסביר שהמילה בערבית לטרור, *اِجْرَاء*, באה משורש שמרבית השימושים בו, הן בקוראן והן בחדית', הם במשמעות של אלימות, הפחדה ואיום, לצד הקשרים של עונש, קרבות, אויבים, פושעים, בוגדים וכדומה. החיבור של הטרור לאסלאם בתקופה המודרנית נעשה, לדעתו, לראשונה בשנות השבעים של המאה העשרים דרך פעולות של מי שהוא מכנה כ"קבוצות התחיה האסלאמית" (מקרה ראשון במצרים בשנת 1974 על ידי ארגונו של הפלסטיני צאלח סריה). אלה, כותב עבד אל-מבדי, השתמשו באלימות בלתי מוצדקת להשגת מטרות פוליטיות: לשינוי שלטון (הג'יהאד המצרי, האחים המוסלמים בסוריה ועוד), לאחר כישלון בקלפי (חזית ההצלה באלג'יריה) ולהשגת השלטון באופן צבאי (כמו למשל בסודאן). הטרור העולמי, מבחינתו, הוא התוספת החדשה לתופעה והוא בעצם ביטוי של הקשר התודעתי הלקוי שבין תחיה אסלאמית למעשי טרור.²⁹

כאשר מגיע עבד אל-מבדי לניסיון להגדיר מהו טרור, הוא נקלע לאותה בעיה שהזכיר אל-קרצ'אוי ומראה שעד כה לא הצליחו להגיע לאף הגדרה רשמית, המקובלת על כולם. עיקר הבעיה לדעתו, נובע מפערי התפישות בעניין ההבדלים שבין ההתנגדות הלגיטימית לטרור, או במילותיו של אל-קרצ'אוי, מה שבין "הטרור המגונה לג'יהאד החוקי על פי השריעה".³⁰

לג'יהאד, כותב אל-קרצ'אוי, ישנה מטרה ברורה והוא עושה שימוש באמצעים ברורים, תוך דבקות בסעיפי החוק השרעי ובאמות המוסר של האסלאם. כמו כן, דברים אלה רלוונטיים הן לפני פעולת הג'יהאד והן במהלכה ואחריה. לעומת זאת, האלימות חסרת המטרה, אשר מופנית כלפי מי שאין לו שום בעיה ספציפית עם מבצעי הפעולה (וזאת על מנת להפחידו, להרגו, או

²⁷ "אל-שריעה ואל-ח'יאה", (29/9/2001).

²⁸ יוסף אל-קרצ'אוי, (11/11/2001), "הרב עלא אל-ארהאב אם חרב עלא אל-אסלאם?", בתוך <http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu mo=2&item no=1756&version=1&template id=10>.
4&parent id=15. נפתח ב- 24/12/2006.

²⁹ יחיא עבד אל-מבדי, (25/11/2001), "מפהום אל-ארהאב.. בין אל-אצל ואל-תטביק", בתוך <http://www.islamonline.net/arabic/mafahem/2001/11/article1.shtml>.
נפתח ב- 24/12/2006.

³⁰ שם.

להכניעו לדרישות מסוימות- אפילו יהיו צודקות) היא בגדר טרור. כאמור, למסלמים שנוקטים באלימות שכזאת ישנה בעיה עם שקיפות מטרותיהם ועם תפישתם את האסלאם בכלל ואת השריעה בפרט.³¹

כפי שכבר הוזכר, אל-קרצ'אוי יוצא פעם אחר פעם כנגד הכללת פעולות המאבק לשחרור לאומי תחת המושג "טרור". במקומות שכאלה מדובר, לדעתו, בג'האד החוקי לגמרי לפי ההלכה המסלמית. התבטאויות אלו, הן שמהוות את מרבית עיסוקו בנושא הטרור ותמיד מגיעות, בסופו של דבר, לתמיכתו במאבק המזוין הפלסטיני כנגד ישראל. הג'האד לשחרור פלסטין, לדעת אל-קרצ'אוי, הוא הג'האד החשוב והמועדף ביותר בדורנו. במסגרתו, נוקטים הפלסטינים בפעולות מסוימות, כגון פיגועי התאבדות, משום שהם יודעים שהם אינם מסוגלים להכניע את האויב הישראלי מבחינה צבאית. כמו כן, אל-קרצ'אוי שולל את החשבת פעולות ההתאבדות, להן אחראיות תנועות ההתנגדות הפלסטיניות, כפשע או כטרור. בניגוד לטרוריסט המתאבד, אשר שואף להרוג כמה שיותר בני אדם ללא הבדל גיל ומין, "לימסתשהד" (המוסר נפשו בג'האד) אין כל רצון להרוג דווקא נשים וילדים. אולם, במקרה של ישראל, גם אם אלה יפגעו אין בכך פסול. אל-קרצ'אוי מסביר זאת בכך שהחברה הישראלית היא חברה לוחמנית וצבאית לגמרי, אשר הגיעה מחוץ לאזור ופלשה לאדמה מסלמית. בנוסף, פיגועי ההתאבדות בישראל מצליחים לערער את תחושת הבטחון בה היא שרויה וגם דבר זה הוא מבורך. חשוב לציין, כי ה"היתר" לפגיעה באוכלוסיה אזרחית בישראל הינו יוצא דופן לעומת משנתו הכללית של אל-קרצ'אוי – לפיה אסורה פגיעה מכוונת באזרחים (אפילו אם האויב עשה זאת קודם כנגד המסלמים), מלבד מקרים מאולצים במהלך קרבות (דוגמת הפגזת מקום צבאי הכרחי על אף שידוע שיש שם גם אזרחים).³²

אם כן, אל-קרצ'אוי מגדיר את הטרור על דרך השלילה, כאשר הוא בעיקר מתעסק עם מה שהוא לא בגדר טרור לדעתו, אך נחשב שכזה עבור ישראל, ארצות הברית ומדינות מערביות נוספות. לעומת זאת, במקרה של אסאמה בן-לאדן וארגון אל-קאעדה, הוא ספציפי הרבה יותר ומשנה את יחסו לארגון ומנהיגו בהתאם לנסיבות.

ג. יוסף אל-קרצ'אוי על אסאמה בן-לאדן

בששה עשר בספטמבר 2001, הוציא אסאמה בן-לאדן הודעה רשמית ובה הכחיש כל קשר אישי להתקפות על ניו-יורק וושינגטון וקבע שמי שעשה זאת פעל למען אינטרסים אישיים בלבד. לשאלת מנחה תכניתו השבועית, לגבי היחס שבין הפושע לגודל הפשע שבוצע באמריקה, השיב אל-קרצ'אוי: "איננו יודעים מיהו הפושע". עוד הוסיף, כי באופן כללי, אין טעם לחפש אשמים בעת כעס, משום שזה מעוור את האדם מלראות את העובדות כמו שהן.³³ בהמשך דבריו בתכנית, הוסיף שיח' אל-קרצ'אוי כי יש להתאזר בסבלנות עד שתתברר זהות הפושע. לגבי בן-לאדן עצמו אמר: "זהו אדם שמשקלו לא מגיע לחמישים וחמישה קילוגרמים... ואני לא סבור שהוא יכול היה [לבצע] כדבר הזה, ואין לנו כל ראייה על כך".³⁴

³¹ יוסף אל-קרצ'אוי, (6/6/2004), "אל-מסלמון ואל-ענף אל-סיאסי". נט'ראת תאציליה", בתוך <http://www.islamonline.net/Arabic/contemporary/2004/06/article01.shtml>. נפתח ב- 24/12/2006.

³² שם.

"אל-שריעה ואל-חיאיה", (29/9/2001).

³³ "אל-שריעה ואל-חיאיה", (16/9/2001), אל-ג'זירה. כפי שמתמלל תחת הכותרת "אל-ארהאב והמלאת אל-כראהיה צ'ד אל-

ערב ואל-מסלמין", בתוך

http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1674&version=1&template_id=10

5&parent_id=16#top. נפתח ב- 24/12/2006.

³⁴ שם.

בעשרים ותשיעי בספטמבר, במסגרת מהדורה חדשה של אותה התכנית, אמר אל-קרצ'אוי שמסלמי המבין נכון את דתו, לא מסוגל לבצע פיגועים דוגמת פיגועי האחד עשר בספטמבר. לדעתו, אצל מסלמי שבכל זאת נוקט בפעולות מעין אלה, קיים פגם כלשהו בתפישת האסלאם.³⁵ אם כך, בשלב זה אל-קרצ'אוי מכין את התשתית למקרה בו יתברר שהאשם הוא אכן מסלמי, אך במקביל נזהר מלקשור את האשמה לבן-לאדן באופן מפורש. בהתייחסו לנחש בתקופה המיידית שלאחר אירועי ספטמבר, משווה אל-קרצ'אוי מסלמי שיכול לבצע פיגועים שכאלה לח'וארג', אשר הרגו את עלי אבן אבי טאלב, בן דודו של הנביא מחמד. דבר זה, טען, היה אפשרי אך ורק עקב פגם תפישתי כלשהו. גם הנביא מחמד, מסביר אל-קרצ'אוי, התבטא על כך שישנם אנשים הקוראים את הקוראן ומתפללים את אותן התפילות כמו כל בני האמה, אך עם זאת אינם מבינים אותם באותה הצורה. כך לדעתו, יש להתייחס גם אל מבצעי פעולות האחד עשר בספטמבר-באם יתבררו כמסלמים. ההתבטאות הישירה היחידה על בן-לאדן בשבועות הראשונים לאחר הפיגועים היתה יציאה כנגד קביעתו של זה, לפיה מותר דמו של כל מי שמשלם מיסים בארצות הברית. אל-קרצ'אוי טען שהמסלמים והערבים החיים תחת הממשל האמריקאי חייבים לשלם את מיסיהם על מנת להיות מסוגלים להמשיך ולהתגורר בבתייהם. בנוסף הוא דרש הפרדה מלאה בין מוסדות הממשל והצבא, המסייעים לישראל ומבצעים פשעים ברחבי העולם, לבין אותם מסלמי מיסים תמימים.³⁶

ככל שחלף הזמן, אל-קרצ'אוי נעשה ברור יותר לגבי מידת אחריותו של בן-לאדן. כשנה לאחר האירועים, בתכנית שעסקה בהשלכות האחד עשר בספטמבר על המסלמים, היה אל-קרצ'אוי נהיר ומפורט וניתן לראות כיצד שילב את הבסיס שיצר מיד לאחר הפיגועים (כאשר עוד לא היתה ברורה זהות המפגעים) בנסיבות החדשות. אסאמה בן-לאדן, אמר אז, הוא סמל לקבוצה מסוימת ולדרך מחשבתית מסוימת. בתפישת בן-לאדן וקבוצתו מצא אל-קרצ'אוי פגם, אך עם זאת חשוב לו להבהיר שאין פה מדובר בבוגדים. בן-לאדן ואנשיו נחשבים בעיניו לטהורי לב ונפש ולנאמנים ביותר לאל ולאסלאם. הפגם, אם כך, אינו במצפונם או במסירותם, כי אם בדרך מחשבתם.³⁷ כאן חוזר אל-קרצ'אוי אל דימוי הח'וארג' בו השתמש, כאמור, כשבוע לאחר האירועים. הוא שוב משווה את הסטייה המחשבתית של בן-לאדן ואנשיו לזו של אותם ח'וארג' ומסביר כי הם בחרו בדרך מסוימת שבמסגרתה הם רוצים להעניש את כל מי שנחשב בעיניהם לאויבה של האמה האסלאמית. דרך זאת, אם כן, היא הטעות, אך לפי אל-קרצ'אוי, את אנשים אלה, "שאין להם שום מטרה מלבד מילוי רצון אלה כפי שהם מבינים אותו", ניתן להחזיר אל הדרך הנכונה ולהעמידם על אמיתות האסלאם. יש להסביר להם, הוא מסכם, כי בניגוד למה שהם חושבים, דרכם אינה הדרך שתמלא את רצונם של אלה.³⁸

סוגיה אחרונה בה נעסוק בהקשר זה, הינה אסופת הגורמים השונים אשר לדעת אל-קרצ'אוי הביאו לפעולות האלימות של אל-קאעדה. הסיבה הראשונה, אם כן, היא אותו פגם מחשבתי המיוחס לאנשי בן-לאדן וראייתם הלקויה את האנושות והחיים. מעבר לכך, אל-

³⁵ "אל-שריעה ואל-ח'יאה", (29/9/2001).

³⁶ שם.

³⁷ "אל-שריעה ואל-ח'יאה", (1/10/2002), אל-ג'ז'רה. כפי שמתמלל תחת הכותרת "תבעאת אל-חאדי עשר מן סבתמבר עלא אל-אמה אל-אסלמיה", בתוך

http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=2509&version=1&template_id=10

.24/12/2006. נפתח ב- 5&parent_id=16

³⁸ שם.

קרצ'אוי סבור שתופעת האלימות האסלאמית הבלתי לגיטימית נובעת גם מחולשתן הנוכחית של מדינות האסלאם למול שאר העולם וממעשי האיוולת שמבצעים השליטים הערביים והמסלמים.³⁹ גורם נוסף שהביא את בן-לאדן ואנשיו לכדי ביצוע הפעולות לדעת אל-קרצ'אוי, הוא מדיניות ההפכפכה של ארצות הברית. באוקטובר 2006 אמר שיחי אל-קרצ'אוי בתכניתו כי ארצות הברית, אשר תמכה בבן-לאדן ובשכמותו בעת שביצעו את הגיהאד נגד ברית המועצות, נטשה אותם לאחר נצחונם. כך, הוא ממשיך, הפכו לוחמי העבר לפושעי ההווה, ולפי הנחיית ארצות הברית, ציפה להם עונש מאסר ממושך בארצות מוצאם. עקב כך, מי שהיו בעבר לוחמי גיהאד הפכו לבלתי רוצים בארצם שלהם ובארצות הברית שהיתה בעבר בת בריתם. אותם אנשים הבינו שעליהם לעשות דבר מה כנגד אותו עולם שאך מכבר סייע להם וכעת רודף אותם, לכן ביצעו את הפיגועים באמריקה. הבעיה, מוסיף אל-קרצ'אוי, היא שהם תלו את פעולותיהם באסלאם, בעוד שהאסלאם כאמור, נקי מדברים מעין אלו לחלוטין.⁴⁰

לסיכום, אל-קרצ'אוי סבור שאירועי האחד עשר בספטמבר היו בגדר טרור שאינו מקובל על האסלאם, אך עם זאת נזהר שלא להכפיש את בן-לאדן ואנשיו, האחראים לאותו טרור, עקב פגם בתפישתם וכתוצאה מנסיבות אחרות. קביעתו שניתן להגדיר את המתקפות על ארצות הברית כטרור, מובילה אותו לדיון נרחב בדרכים הנכונות לדעתו למאבק טרור. כמו כן, הוא עוסק רבות בהשלכות לטווח ארוך של אירועי האחד עשר בספטמבר על היחסים בין האמה האסלאמית לארצות הברית ובנוסף על האמה האסלאמית עצמה – עניינים בהם נדון בפרק הבא.

³⁹ אל-קרצ'אוי, "נט'ראת תאציליה". ניתן לראות בכך דמיון למשנתו של סייד קטב בדבר ה"ג'אהליה החדשה".

⁴⁰ "אל-שריעה ואל-ח'יאה", (9/10/2006), אל-ג'זירה. כפי שמתמלל תחת הכותרת "אל-אסלאם בעד ח'מס סנואת עלא אח'דאת' סבתמבר", בתוך

http://www.garadawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=4511&version=1&template_id=10&parent_id=16. נפתח ב- 24/12/2006.

פרק III - מה הלאה? ארצות הברית, המאבק בטרור ובניית האמה

האסלאמית

כפי שראינו, יוסף אל-קרצ'אוי לא מגדיר בדיוק מהו טרור. אולם, לגבי אירועי האחד עשר בספטמבר כמו גם פיגועי ההתאבדות בישראל, אין לו בעיה לקבוע עמדה. עניין זה מוביל אותנו לדיון ביחסו של אל-קרצ'אוי לארצות הברית. מחד, במדינה זאת נרצחו אלפי אזרחים בפיגועי טרור, שלדעתו נוגדים את האסלאם ואת האינטרסים הערביים-מסלמים. מאידך, ארצות הברית תומכת במדינת ישראל, המוגדרת על ידו כפושעת וכעושקת העם הפלסטיני.

א. ארצות הברית והאסלאם לאחר האחד עשר בספטמבר

אירועי האחד עשר בספטמבר העלו לכותרות את סוגיית יחסי ארצות הברית-אסלאם, נושא שלדעת קרצ'אוי דורש תשומת לב רבה משום שיש בו הרבה מן הדרוש לייצוב והרגעת המצב. ב"ועידת דוחה השנייה לקשרים בין אמריקה והעולם האסלאמי", אמר אל-קרצ'אוי שבעבר ארצות הברית ביססה קשרים מצוינים עם העולם המסלמי ואפילו סייעה לו במאבקו כנגד הקולוניאליזם. בתקופה זאת, המשיך, היא התבלטה בשונותה לעומת מדינות מערב אחרות, דוגמת צרפת, בריטניה ואיטליה, אשר אחזו במשנה קולוניאליסטית. לדעת אל-קרצ'אוי, שתי סיבות עיקריות הובילו לשינוי ביחסים הטובים שבין ארצות הברית הנוצרית (אל-קרצ'אוי מדגיש נקודה זו) והמסלמים ורק ביטולן יהווה לימוד לקח ראוי ממתקפות ספטמבר מבחינת ארצות הברית: 1. בחירת האמריקאים באסטרטגיה של תמיכה עיוורת ומוחלטת בישראל. 2. החלטתם להציג את האסלאם כאויב העולמי החדש במקום הקומוניזם שנפל. שתי נקודות אלה הן גם הסיבות המרכזיות שהביאו, לדעתו, את אסון האחד עשר בספטמבר על ארצות הברית.⁴¹ לגבי התמיכה בישראל, קצרה היריעה מלהכיל את התבטאויותיו הרבות של אל-קרצ'אוי בנושא. אולם, מהות הרוב המוחלט של התבטאויותיו בסוגיה זו היא אחת- על האמריקאים להפסיק לתת תמיכה וגיבוי לישראל באופן אוטומטי, מבלי לבחון את מעשיה לגופם. עליהם להפסיק לספק לה נשק ללא הגבלה ולחדול מלהטיל וטו במועצת הביטחון על כל החלטה בין לאומית צודקת כנגדה. שילוב זה, של נשק וגיבוי בין לאומי, מקנה לדעתו לישראל את האפשרות לפגוע באופן מתמיד באוכלוסייה הפלסטינית ומעודד פעולות של ייאוש הן כנגדה (כאמור פעולות מוצדקות לדעתו) והן כנגד הפטרונות שלה, מה שיפסק אם זאת תחדל מפעולותיה למען ישראל.

הסיבה השנייה נוגעת לעניינינו הרבה יותר. בכל התבטאויותיו בנושא מדגיש שיח' אל-קרצ'אוי את הצורך בביטול "ההלחמה" האמריקאית בין אלימות, טרור וקיצוניות לדת האסלאם. דבר זה, הוא מסביר, לא נעשה בעקבות האחד עשר בספטמבר 2001, תאריך זה מהווה רק את הסיבה הישירה לכך. שורש הבעיה, לדבריו, מתחיל עוד קודם לכן. בתשיעי באוקטובר 2006, בתכניתו באל-ג'זירה אמר אל-קרצ'אוי:

⁴¹ סיכום דבריו של אל-קרצ'אוי ב"ועידת דוחה השנייה לקשרים בין אמריקה והעולם האסלאמי", (10/1/2004), כפי שמובאים תחת הכותרת "כלמת אל-קרצ'אוי פי מאתמר אל-דוחה אל-ת'אני ללעלאקאת בין אמריכא ואל-עאלם אל-אסלאמי" בתוך http://www.garadawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=3243&version=1&template_id=18 .24/12/2006. נפתח ב-7.&parent_id=18

אנחנו יודעים שלפני האחד עשר בספטמבר ברית המועצות כבר שקעה ואמריקה הציבה את האסלאם כאויב חליפי לברית המועצות. זאת משום שהיא חייבת אויב כלשהו, כנגדו תוכל לגייס את הרגשות. ומי יהיה האויב? האסלאם הוא שהפך לאויב והם כינו אותו בשם "הסכנה האסלאמית" או "הסכנה הירוקה", וזאת מאחר שהם התקרבו אל [מה שכינו] "הסכנה הצהובה" הסינית ולאחר שכבר שקעה "הסכנה האדומה" הסובייטית.⁴²

כדי להדגיש שיום האחד עשר בספטמבר היה רק זרז, הוסיף אל-קרצ'אוי באותה התכנית כי כבר ראה מסמכים אמריקאים שנשלחו בין הפנטגון, ה-CIA ומשרד החוץ **טרם האחד עשר בספטמבר**. לדידו, מסמכים אלו מוכיחים הכנה אמריקאית לקראת מערכה כוללת כנגד האסלאם והמסלמים.⁴³

את ההוכחות לכך שאכן מדובר במלחמה אמריקאית כנגד האסלאם, שואב אל-קרצ'אוי מהתבטאויותיהם של הנשיא בוש ואנשי ממשלו. אלה מגדירים לדבריו את המצב שנוצר אחרי האחד עשר בספטמבר לא רק כמלחמה בטרור, אלא מלחמה של ממש בין הציביליזציה הנוצרית לזו המסלמית. לדעתו, המסלמים מוגדרים כמי שלוחמים נגד התרבות והקדמה, וזאת גם הסיבה לכך שמרדף אחר קומץ זעום של אנשים הפך עד מהרה למלחמה במדינות מסלמיות שלמות. המלחמה באפגניסטן, כמוה גם המלחמה בעראק, הינה מלחמה בלתי צודקת כנגד עם מסכן וחף מפשע, אשר נענש על לא עוול בכפו. בן-לאדן, שלפי אל-קרצ'אוי כלל לא בטוח שהסתתר באפגניסטן, פשוט "נפל על העם האפגאני" (שלא מסכים עם משנתו) כרעם ביום בהיר. לגבי היציאה המערבית כנגד משטר הטאלבאן, אל-קרצ'אוי תמה כיצד זה האמריקאים, שהיו בעבר הראשונים לתמוך בהם למול הסובייטים, רואים בהם כפושעים מסוכנים לאחר שקיעתה של ברית המועצות. מעבר לכך, אל-קרצ'אוי מתנגד בתוקף למה שהוא מכנה כ"רצון האמריקאי לכפות את דעתה של ארצות הברית בכל מקום": מצד אחד, מדינה זאת שואפת להטיל בכוח את הדמוקרטיה המערבית ברחבי העולם האסלאמי. מצד שני, האמריקאים ביטלו בכוחניות את הבחירות במדינות בהם הדמוקרטיה היא זו שהעלתה את נאמני האסלאם לשלטון, דוגמת אלג'יריה.

אל-קרצ'אוי רואה את ארצות הברית כמי שנוהגת בעולם כבשלה, מבלי שקיבלה מנדט לכך. היא מרימה את נס הדמוקרטיה רק כשנוח לה וכשהדבר משרת את האינטרסים של וושינגטון. במקרים אחרים, כאמור, המצב הוא הפוך. על כן אוסר אל-קרצ'אוי כל שיתוף פעולה עם ארצות הברית בתקיפתה את אפגניסטן ולאחר מכן את עראק. לדעתו, גם מסלמי שאינו מסכים עם מדיניות המשטר במדינה מסלמית אחרת (הוא, אגב, מודה שהוא חולק על השקפות הטאלבאן במגוון תחומים), לא יכול בשום פנים ואופן לחבור למדינה לא מסלמית היוצאת כנגדה. דבר שכזה, לדבריו, איננו מתקבל על הדעת ומי שבכל זאת עושה כן, הרי שהוא אינו "מסלמי אמיתי", או הפך לעיוור בעודו רודף אחר כוח ושררה.⁴⁴

באחת מהתבטאויותיו בנושא, אמר יוסף אל-קרצ'אוי כי המלחמה בה פתחה ארצות הברית באפגניסטן תעבור אחרי כן גם למדינות אחרות, הנחשבות בעיני האמריקאים לתומכות

⁴² "אל-שריעה ואל-ח'יאה", (9/10/2006).

⁴³ שם. בדבריו אלה מסתמך אל-קרצ'אוי על ספרו של המצרי המנוח מחמוד אל-מראעי, הרב אל-ג'לכאב ואל-צארות.
⁴⁴ "אל-שריעה ואל-ח'יאה", (29/9/2001). גם כאן אל-קרצ'אוי בעצם חוזר לתורתו של סיד קטב.

בטרור. ומכיוון שהגדרתם לטרור אינה עולה בקנה אחד עם תפישתו שלו, בטוח אל-קרצ'אוי שהמלחמה תתפשט לכל המדינות המסייעות להתנגדות הפלסטינית לכיבוש הישראלי. אם כן, המטרה האמריקאית לפי אל-קרצ'אוי, הינה שירות האינטרס הישראלי. בתכניתו ששודרה באוקטובר 2002 ועסקה במלחמה בעראק, סיכם השיח' את כל הנקודות שהוזכרו:

אסור למסלמי, או למדינה מסלמית לעזור בתקיפת עראק ובתוקפנות כלפי העם העראקי והמולדת העראקית והצבא העראקי... אין לתוקפנות בעראק שום צידוק: אומרים שיש לה נשק להשמדה המונית... ולא מצאו דבר... ועראק היתה מוכנה להחזרת הפקחים הבין לאומיים ללא תנאי והגבלה – ובכל זאת האמריקאים החליטו לתקוף... ופגשתי את שיח' אל-אזהר טנטאוי והבנתי שזוהי גם דעתו, ואינני סבור שאיזשהו חכם הלכה מסלמי יאשר תוקפנות כנגד עם מסלמי שלא פשע. הסיבה היחידה לתקוף את האוכלוסייה האזרחית בעראק היא לנוכח מטרה אחת – לשרת את ישראל ולהגן עליה.⁴⁵

למרות הנזכר לעיל, אל-קרצ'אוי לא ממצה את הדיון במצב המסלמים מול ארצות הברית רק בהשלכות מהלכיה הצבאיים. חודשיים בדיוק לאחר אירועי האחד עשר בספטמבר, בדרשה שנשא, צייר השיח' את התמונה בצבעים קודרים הרבה יותר:

הוי האחים המסלמים בקטר, במפרץ, בעולם הערבי, בעולם האסלאמי ובכל מקום! האמה האסלאמית בפרט והעולם בכלל עומדים היום בפני מבחן קשה שאנו יודעים מה תחילתו, אך לא מהו סופו. העולם עומד כרגע בפני מלחמה קיומית, מלחמה כוללת אשר תאכל את היבש והירוק כאחד ולא תבחין בין חף מפשע לאשם, מלחמה אשר תיקח איתה את העושק והעשוק גם יחד. זוהי מלחמת העולם השלישית!⁴⁶

בדבריו אלה התכוון אל-קרצ'אוי למלחמה באפגניסטן, למרדף אחר אסאמה בן-לאדן ולמה שכינה כ"מצוד הכולל כנגד האסלאם". ארצות הברית, טען בהמשך הדרשה, יצאה למלחמה כנגד האסלאם החי. זוהי מלחמה נגד כל מי שעושה טוב לאסלאם, אמר, למשל האגודות האסלאמיות שמאכילות את הרעבים ולפתע נחשדות בתמיכה וסיוע לטרור. "הרי האסלאם החי", ממשיך אל-קרצ'אוי, "הוא לא האסלאם שסר למרותם של עריצים. זהו אסלאם בתזוזה, אסלאם שמסרב להיכנע לציונות ולצלבנות אוחזות העיניים ולאלילות הכופרת". למשנתו, האמריקאים ושליחיהם יוצאים כנגד כל מי שדוגל בהשלטת חוקיו של אללה עלי אדמות ורוצה, כמסלמי, לחיות על פי עקרונות השריעה.

אם לא די בכך, הרי שלפי אל-קרצ'אוי, ארצות הברית פועלת גם כנגד בעלות בריתה בעולם המסלמי. כך היא דורשת מסעודיה לשנות את מתודות ותכני הלימוד בבתי הספר שלה – עד שאלה יתאימו לערכים האמריקאים. דרישה שכזאת, הוא מתנבא, לא תצמיח דבר מלבד עוד טרוריסטים, כפי שכבר הצמיחה את בן-לאדן ודומיו.

⁴⁵ "אל-שריעה ואל-חיאה", (1/10/2002).
⁴⁶ אל-קרצ'אוי, "הרב עלא אל-ארהאב".

במקביל, אל-קרצ'אוי רואה עצמו כמי שרוצה בדו-שיח עם המערב והנצרות ומבין את עובדת היותו של העולם רב-תרבותי. הוא טוען שהוא מנסה כל העת לטפח ולעודד את תרבות הדו-שיח על פני האלימות, אך הבעיה היא שהמדיניות האמריקאית רואה במלחמת הציביליזציות דבר בלתי נמנע, במיוחד כאשר מדובר בציביליזציה האסלאמית.⁴⁷

מה רוצה, אם כן, אל-קרצ'אוי מארצות הברית? לדעתו, על האמריקאים להשתחרר מן התפישה לפיה הם אדוני העולם. בוש לא יכול להכריז על מלחמה ושלוש מתי שהוא רק רוצה ולקבוע לאחרים ברירה בנוסח "מי אלינו ומי לצרינו". האם אין אנשים שמשיבים על ברירה שכזאת "איננו עמכם ואיננו עם הטרור", שואל אל-קרצ'אוי. "ארצות הברית צריכה לאפשר לאחרים שתהיה להם עמדה עצמאית משלהם. עליה ללמוד את הלקח שלה מן האירועים הנוראיים הללו, לעשות חשבון נפש ולשאול- מדוע שונאים אותי האנשים בכל מקום...". תהליך הגלובליזציה, המוביל על ידי ארצות הברית הינו ביטוי מרכזי לתפישת האדנות האמריקאית לדעת אל-קרצ'אוי. אם כן, הוא ממשיך, "מדוע ישנן הפגנות נגד הגלובליזציה ונגד ארגון הסחר העולמי בכל מקום בו מתכנסים ראשיו? הרי כל זה הוא נגד ארצות הברית... 26,000 ארגונים הוקמו כנגד תופעת הגלובליזציה ומוסדותיה – האם כולם טועים?!"⁴⁸

לסיכום סעיף זה, ניתן לומר שהשיח אל-קרצ'אוי סבור שעל ארצות הברית לחדול מתמיכתה המוחלטת בישראל וכפועל יוצא מכך, לשנות את הגדרתה לטרור. כמו כן, עליה להשתחרר מתפישת האדנות על העולם והגלובליזציה הנובעת ממנה ולוותר על רעיון העימות הבלתי נמנע שבין הציביליזציה המערבית הנוצרית לזאת האסלאמית.

ב. המאבק הנכון בטרור

בעניין זה קובע יוסף אל-קרצ'אוי כי אין להיאבק בכוח כנגד הטרור (וכאן, כמובן, הכוונה למה שהוא מגדיר כטרור). לדעתו, אי אפשר להיאבק בטרור על ידי הפעלת טרור נגדי. הפעולה הנכונה תהיה כנגד הסיבות והגורמים לטרור ולא תעסוק בתסמינים בלבד. לפי אל-קרצ'אוי, המלחמות באפגניסטן ועראק שקולות למעשה לפיגועי אל-קאעדה בארצות הברית ולכן אין סיכוי שיביאו פתרון לבעיית הטרור בעולם. המאבק הנכון בטרור, אם כן, צריך להתבצע באמצעות שכנוע ועבודה מחשבתית-מחקרית בנושא.

הסיבה הראשונה במעלה, שלפי אל-קרצ'אוי גורמת להתעוררות טרור בעולם ושכנגדה יש לפעול במלוא המרץ, היא, כאמור, סוגיית פלסטין. הקיום הציוני העושק והתמיכה האמריקאית בו, מולידים מעשי ייאוש ותסכול שלעיתים פוגעים גם במי שאין לפגוע בו. ביטול אותה תמיכה אמריקאית, יביא לצעד חשוב לקראת עולם נטול טרור.⁴⁹

במקביל, מציין אל-קרצ'אוי גורמים נוספים לטרור, בהם יש להילחם, אך הוא עושה זאת בצורת הפרחת סיסמאות מבלי להיכנס לעומק הדברים. מבין ה"סיסמאות" הללו ניתן להזכיר את קיום היהירות עלי אדמות ורמיסת זכויות האדם ברחבי העולם. במקרה של טרור אסלאמי, סיבות נוספות בהן יש לטפל הינן הפגמים התפישיים שהוזכרו, אשר נמצאים במחשבתם של פלגים מסוימים באסלאם, ומובילים אותם לעיוותים בענייני הג'האד, היחס ללא מסלמים ואהל אל-ד'מה⁵⁰ ואף בדיני ההלכה, בהקשר של היציאה כנגד שליט מסלמי מכהן.⁵¹

⁴⁷ שם.

⁴⁸ שם.

⁴⁹ "אל-שריעה ואל-היאה", (29/9/2001).

⁵⁰ הכוונה כאן לנוצרים ויהודים.

שיח' אל-קרצ'אוי, אם כן, מדגיש את הצורך להתעמת עם הסיבות האמיתיות המובילות לטרור במקום לצאת למלחמת חורמה קולקטיבית ובלתי צודקת. עם זאת, מלבד אותן סיסמאות התולות את האשמה העיקרית לטרור העולמי בציונות וקריאתו לתיקוני עיוותי התפישה באסלאם, אין הוא מפרט באופן ממשי כיצד לדעתו ניתן להילחם בטרור. הפירוט היחיד שהוא מספק, נוגע דווקא למסקנות שעל המסלמים להסיק.

ג. האמה האסלאמית לאחר האחד עשר בספטמבר-ביקורת בונה

לעומת הסתפקותו בהכרזות בעניין לקחיו בנוגע למאבק היעיל בטרור, אל-קרצ'אוי מדגיש בהזדמנויות רבות את הצורך בהפקת לקחים בצד האסלאמי. לדעתו, יתכן ודבר זה יסייע למאבק בטרור, אך מטרתו העיקרית היא לחזק את האמה לנוכח המתקפה עליה, שהתגברה מאוד לאחר אירועי האחד עשר בספטמבר 2001.

האמה האסלאמית, לפי אל-קרצ'אוי, זקוקה לחכמי דת (חכמא') אשר יתנו דעתם להתפתחויות המסוכנות שנגרמו אחרי מתקפות ספטמבר. זאת משום שהמוסדות הקיימים כבר לא מסוגלים לעשות דבר. לטענתו, הליגה הערבית, על אף מזכירה החזק, היא אנמית למדי. גם ארגון "הועידה האסלאמית" (מנט'מת אל-מאתמר אל-אסלאמי), על אף שמייצג 1.3 מיליארד מסלמים ברחבי העולם, אינו מעז להוציא הגא לנוכח האירועים. על ארגון זה אמר אל-קרצ'אוי: "לא קול שיחיה את המחשבה ולא קול שיחיה את דרך ההתנהגות ולא קול שיעמוד לנגד החשכה והעושק". הדרך היחידה, אם כן, היא "למצוא את החכמים הללו, כדי שיפגשו וידונו על מה שהאמה צריכה לעשות בשלב זה ובתקופה הקרובה".⁵² התבטאות זאת, המבטלת את המוסדות הערביים והאסלאמיים המקובלים, וקוראת, במהלך תכנית טלוויזיה בצפיית שיא, לכינון מעין "מועצת שורא של חירום", הינה מהפכנית למדי עבור מי שמשווק עצמו כמתון וממחישה את חששו הרב מפני התעצמות השבר באמה האסלאמית. המלצתו הראשונה, אם כן, היא לחזק את ההנהגה ולהפכה לדתית.

כתוצאה מכך, העניין השני בו הוא עוסק בנושא זה הוא הצורך באחדות. שלושה גורמים מפצלים, לדעתו, את האמה האסלאמית ומחלישים את כוחה: הגורם האתני (ערבים מול פרסים, כורדים וכדומה), הגורם הדתי (פיצולים בין סנה, שיעה, סלפיה, צופים ועוד) והגורם האידיאולוגי (ימנים, שמאלנים רפורמיסטים ושמרנים). כדי לאחד את השורות, מסביר אל-קרצ'אוי, יש להתאסף סביב המכנה המשותף הנמוך ביותר עליו מסכימים כולם ושעבורו הם מוכנים להקריב את חייהם. מכנה משותף זה הוא היסודות המקוריים של הדת ושורשיה. אל-קרצ'אוי קורא לזנוח את כל חילוקי הדעות לזמן מה ולחזור אל הקוראן, אל סנת הנביא ולשאר יסודות הדת. הבנת הדת באופן הנכון, גם היא מטרה שיש לשאוף אליה ויש להימנע מלהכניס אל האסלאם את מה שלא קיים בו: "צריך לדעת מה ראשון ומה שני... וגם הנביא צלעם אמר שהחיים הם ענף של האמונה שיש בו עליון ותחתון ויש בו את מה שבין העליון והתחתון ואסור להפוך את התחתון לעליון ואת העליון לתחתון...".⁵³ בדבריו אלה שוב רומז אל-קרצ'אוי לצורך בתיקון עיוותי התפישה למיניהם, המולידים בין היתר את פיגועי הטרור המיותרים לדעתו.

⁵¹ בניגוד למה שראינו עד כה, כאן יוצא אל-קרצ'אוי כנגד משנתו של סיד קטב, אשר התירה, בניגוד לנוהג הסני, את הפעילות האלימה כנגד משטר מסלמי מכהן, וזאת בשל היותו סוכן של ערכי המערב המשחיתים והמאיימים על האסלאם.

⁵² "אל-שריעה ואל-היאה", (1/10/2002).

⁵³ שם.

מלבד ההתלכדות סביב הדת, אל-קרצ'אוי מדגיש את הצורך בשמירת אחדותה של האמה לנוכח איומים חיצוניים. על האמה והפרטים המרכיבים אותה לשמור על הזהות והאופי האסלאמיים ולא לוותר על כך לעולם. עליה להקריב עצמה למען השמירה על הללו וכן להתנגד לכל ניסיון של חלוקתה מבחינה גיאוגרפית (ובכל כוונתו לכל מדינה בנפרד- נגד חלוקת עראק, מצרים וסוריה ליחידות קטנות יותר). את הדברים הללו הוא אומר בתכניתו כחמש שנים לאחר אירועי האחד עשר בספטמבר. את דבריו בנושא הוא מסיים, באופן בלתי מפתיע, בקישור לסוגית פלסטין: "על האמה להתלכד סביב הדברים החשובים - ובראש ובראשונה חובה עלינו להיות אחידים לגבי סוגית פלסטין, ארץ האסרא והמערג' ומסגד אל-אקצא".⁵⁴

לסיכום, לפי יוסף אל-קרצ'אוי, על האמה האסלאמית להתלכד סביב כל מה שמגשר מעל הפערים והמחלוקות. ככאלה נחשבים בעיניו יסודות האסלאם ומקורותיו והעמידה המשותפת כלפי חוץ, במיוחד בסוגית פלסטין.

⁵⁴ "אל-שריעה ואל-היאה", (9/10/2006).

סיכום

עבודה זאת עסקה בתגובתו של שיח' ד"ר יוסף אל-קרצ'אוי לאירועי האחד עשר בספטמבר 2001. אל-קרצ'אוי, כפי שראינו כבר בפרק הראשון, מתברר כדמות הפכפכה וקשה לקבוע האם מדובר באדם מתון, בעל תפישות מתקדמות ויכולת לקבל את האחר ולהתפשר עימו, או שמא ברדיקל חסר פשרות ושמרן, אשר ממאן להתאים את תפישותיו הדתיות לנסיבות הזמן והמקום. בנושא דיונו, ראינו כי שיח' אל-קרצ'אוי מציג את עצמו כמתון. הוא מבין האסלאמיסטים הראשונים שגינו את הפיגועים בארצות הברית, הוא יוצא כנגד דעותיו של בן-לאדן וקיצוניים אחרים ומנסה פעם אחר פעם ליזום רבי שיח לקירוב וגיבור בין הדתות השונות, ובמיוחד בין האסלאם לנצרות. חשוב להזכיר כי פלח ניכר מקהל היעד של אל-קרצ'אוי חי במדינות המערב הנוצריות ונהנה מפירות הקדמה המערבית, וזוהי עוד סיבה, שלפחות במהדורה האנגלית של אתרו באינטרנט, הוא מתבטא בצורה מתונה יחסית.

עם זאת, ראינו אלמנטים נגדיים רבים. אל-קרצ'אוי אמנם גינה את הפיגועים, אך מלבד הסתייגותו מהפגיעה באזרחים חפים מפשע, הגינוי נובע מן הסברה שפיגועים שכאלה רק משרתים את ישראל, שבעתיים יכולה לעשוק את הפלסטינים באין מפריע. ראינו גם כי אל-קרצ'אוי התוודה ואמר שפרסם את הגינוי כדי לבלום את המתקפה על האסלאם (בהתבטאות זאת לא הזכיר שום סיבה אחרת!). אם לא די בכך, הרי שבמספר התבטאויות, אל-קרצ'אוי מגונן על בן-לאדן ואנשיו מפני ההאשמות שהוטחו בהם, וגם לאחר שנתבררה אשמתם ולאחר שהוא מסביר עד כמה תפישתם מעוותת, הוא נמנע מלפגוע בשם הטוב ומעביר את האחריות העיקרית לארצות הברית. ארצות הברית, לדידו, היא שהביאה על עצמה את האסון עקב פנייתה כנגד האסלאם למן שקיעתה של ברית המועצות ובמיוחד עקב תמיכתה העיוורת במדינת ישראל, עושקת הפלסטינים לדבריו. המסקנה, אם כך, הינה שיוסף אל-קרצ'אוי הוא בעצם מתון למראית עין. מעבר לכך שהוא תומך במופגן בפיגועי התאבדות בישראל, הרי שהוא מסרב להתנער באופן מוחלט מארגון אל-קאעדה⁵⁵ (שאת פעולותיו גינה) ולעיתים אף ממש מגן על בן-לאדן.

אם לנסות ולענות על השאלות שהוצגו בראשית העבודה, הרי שהפעולה עצמה, שננקטה על ידי ארגון אל-קאעדה, נתפשת כבלתי לגיטימית. עניין זה מוסבר בחוסר הרצון לפגוע באזרחים חפים מפשע ובלתי מעורבים בהחלטות הנפשעות של הממשל האמריקאי. מעניינית הנקודה שלפי טיעון זה, הפגיעה בפנטגון, לו לא היתה נעשית באמצעות מטוס מלא נוסעים אזרחיים, היתה לגיטימית. גם השירות שהמתקפה עשתה לישראל, לדעת אל-קרצ'אוי, הפכה אותה לבלתי לגיטימית. סיבה זאת, כאמור, מצטיירת כסיבה העיקרית לדעתו.

כתשובה לשאלת מקומם של הפיגועים בתוך המציאות הקיימת, ניתן לקבוע כי אירועי האחד עשר בספטמבר נתפשים על ידי אל-קרצ'אוי כשיאו, הצפוי במידה מסוימת, של תהליך קיים. לאחר שקיעת ברית המועצות, האמריקאים נקטו במדיניות תוקפנית כנגד האסלאם, והיה זה אך ברור שבסופו של דבר תגיע פעולת ייאוש במטרה להפסיק את התופעה. אותו ייאוש, כאמור, רק גבר עקב התמיכה האמריקאית במה שמכונה על ידו כפשעי ישראל נגד הפלסטינים.

⁵⁵ חשוב לציין שבכך אל-קרצ'אוי דומה מאוד לתנועת האחים המוסלמים במצרים, שגם היא מגנה את הפעולה מחד, אך לא מתנערת באופן חד משמעי ממצעיה מאידך.

העתיד, טוען אל-קרצ'אוי, יהיה טוב יותר אך ורק אם יפסק הכיבוש בפלסטין (או לפחות התמיכה האמריקאית בו) ואם ארצות הברית תחדל מתוקפנותה כלפי המסלמים. לגבי האַמה האסלאמית, כאן אין עוסקים ביחסים עם גורם חיצוני, אלא בלקחים פנימיים. בתחום זה אל-קרצ'אוי מודה שהמסלמים נמצאים בזמן של משבר קשה הנובע מן העימות עם ארצות הברית ובנות בריתה ומעבר לכך, מן הפילוג הפנימי באמה (שנגרם גם עקב העימות וגם מסיבות נוספות). הפתרון לדעתו הוא התאחדות מיידית תחת חכמי דת שיחליפו את המוסדות הקיימים, אשר אינם מבצעים את תפקידם כראוי. כמו כן, על המסלמים לנטוש את כל המחלוקות הפנימיות ולהתאחד סביב אותם חכמים וסביב ערכי היסוד של האסלאם, כמכנה משותף ממנו ניתן להתקדם לחברה מתקנת וטובה יותר.

חשוב לציין שעבודה זאת הינה רק עבודה סמינריונית במסגרת תואר ראשון. היא עוסקת בנושא רחב ומסועף ואינה מתיימרת להיות מעבר לקצה הקרחון של העיסוק הרצוי בנושא. כמובן שנושא זה מצריך מחקר יסודי שיסקור את תגובותיהם של גורמים נוספים משלל גווני הקשת האסלאמיסטית ויספק פרטי רקע נוספים על תופעת הפונדמנטליזם באסלאם- דבר שלצערי לא יכולתי לעשות כאן. בנוסף, ככל שעובר הזמן, מתרבות ההתבטאויות המתקשרות לאירועי ספטמבר 2001 ויתכן שכדאי יהיה לבדוק את ההשפעות במבט מרוחק יותר, לאחר שתהליכים שונים יגיעו אל קיצם.

לסיום, נציין רק שלדעת יוסף אל-קרצ'אוי, אירועי האחד עשר בספטמבר 2001 היו נקודת שיא ונקודת משבר כאחד עבור האמה האסלאמית. זוהי נקודת השיא של הזעם המסלמי המוצדק כלפי מדיניותה הפושעת של ארצות הברית. ביטוי הזעם אמנם התבצע בצורה מופרזת ואף מעוותת לדעתו, אך הוא בא למחות על מה שבהחלט יש למחות ולפעול כנגדו. במקביל, האירועים היו גם לנקודת משבר וזאת משום שהתגובה האמריקאית בגינם היתה קשוחה ומתמשכת. מצב האמה לאחר הפיגועים הפך קשה יותר ושטחים מסלמיים לא מבוטלים נוספו למעגל הכיבוש העושק. הפתרון, אם כן, מורכב משינוי המדיניות האמריקאית לצד אחדות השורות המסלמית.

רשימת מקורות

מקורות בעברית

המרכז למורשת המודיעין-מרכז המידע למודיעין וטרור. רדיקליזם אסלאמי ברוח התקופה: פעילות השיח' יוסף קרצ'אוי כביטוי לתהליך "ההפרטה" של הפסיקה המסלמית. גלילות, 2004. המרכז למורשת המודיעין-מרכז המידע למודיעין וטרור. (דצמבר 2004). "קואליציית הצדקה: ארגון גג של למעלה מ-50 קרנות אסלאמיות ברחבי העולם, המנתב כספים למוסדות "חמא"ס" בשטחים", בתוך http://www.intelligence.org.il/sp/12_04/cha.htm#4. סיון, עמנואל, גבריאל א' אלמונד ור' סקוט אפלבי. קנאות דתית מודרנית; יהדות, נצרות אסלאם, הינדואיזם. תל אביב: ידיעות אחרונות-ספרי חמד, 2004. שוייצר, יורם ושאול שי. הפתעה צפויה; מתקפת הטרור בארצות הברית ב-11 בספטמבר 2001 והשלכותיה. הרצליה, 2002.

מקורות באנגלית

Abdelhadi, Magdi. (7/7/2004). "Controversial Preacher with 'Star Status'", in http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/uk_news/3874893.stm.

Bunt, Gary R. Islam in the Digital Age; E-Jihad, Online Fatwas and Cyber Islamic Environments. London: Pluto Press, 2003.

Chenitsky, B. (7/11/2003). "The Egyptian Controversy over Circumcising Girls", in <http://coranet.radicalparty.org>.

Coalition of London's Diverse Communities. "Mayor Livingstone and Sheikh Qaradawi", in <http://www.londoncommunitycoalition.org/qardawi-coalitiondocument.pdf>.

Intelligence and Terrorism Information Center at the Center for Special Studies, (February 2005). "Profile of Sheikh Dr. Yussuf al-Qardawi, Chairman of the Board of the Union of Good", in http://www.intelligence.org.il/eng/sib/2_05/funds_g.htm.

IslamOnline and News Agencies. (13/9/2001). "Sheikh Al-Qaradawi Condemns Attacks against Civilians: Forbidden in Islam", in <http://www.islamonline.net/English/News/2001-09/13/article25.shtml>.

MEMRI. (22/3/2004). "Muslim Clerics on the Religious Regarding Wife-Beating; Special Report no. 27", in <http://memri.org/bin/opener.cgi?Page=archives&ID=SR2704>.

s.v. "Yusuf al-Qaradawi", in http://en.wikipedia.org/wiki/Yusuf_Al-Qaradawi.

מקורות בערבית

אין מחבר. "אל שיח' יוסף אל-קרצ'אוי", בתוך
<http://www.islamonline.net/arabic/contemporary/History/2001/article1.shtml>
עבד אל-מבדי, יחיא. (25/11/2001). "מפהום אל-ארהאב.. בין אל-אצל ואל-תטביק", בתוך
<http://www.islamonline.net/arabic/mafahem/2001/11/article1.shtml>.
אל-קרצ'אוי, יוסף. (12/9/2001). "ביאן אל-דכתור יוסף אל-קרצ'אוי בשאן תפג'יראת אמריכא",
<http://www.islamonline.net/Arabic/news/2001-09/12/article17.shtml>. בתוך
_____. (11/11/2001). "חרב עלא אל-ארהאב אם חרב עלא אל-אסלאם?", בתוך
[http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_mo=2&item_no=1756&version=1
&template_id=104&parent_id=15](http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_mo=2&item_no=1756&version=1&template_id=104&parent_id=15)
_____. (6/6/2004). "אל-מסלמון ואל-ענף אל-סיאסי.. נט'יראת תאציליה", בתוך
<http://www.islamonline.net/Arabic/contemporary/2004/06/article01.shtml>.
_____. (10/1/2004). "כלמת אל-קרצ'אוי פי מאתמר אל-דוחה אל-ת'אני ללעלאקאת בין
אמריכא ואל-עאלם אל-אסלאמי" בתוך
[http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=3243&version=1
&template_id=187&parent_id=18](http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=3243&version=1&template_id=187&parent_id=18)

תמלילי תכניות בערבית (לפי סדר שידורן)

"אל-שריעה ואל-חיאה". (16/9/2001). אל-ג'זירה. כפי שמתומלל תחת הכותרת "אל-ארהאב
וחמלאת אל-כראהיה צ'ד אל-ערב ואל-מסלמין", בתוך
[http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1674&version=1
&template_id=105&parent_id=16#top](http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1674&version=1&template_id=105&parent_id=16#top)
"אל-שריעה ואל-חיאה". (29/9/2001). אל-ג'זירה. כפי שמתומלל תחת הכותרת "מוקע אל-
קרצ'אוי – חואדת' אל-ארהאב ומוקף אל-מסלמין מנהא", בתוך
[http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1656&version=1
&template_id=204&parent_id=203](http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1656&version=1&template_id=204&parent_id=203)
"אל-שריעה ואל-חיאה". (1/10/2002). אל-ג'זירה. כפי שמתומלל תחת הכותרת "תבעאת אל-
חאדי עשר מן סבתמבר עלא אל-אמה אל-אסלמיה", בתוך
[http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=2509&version=1
&template_id=105&parent_id=16](http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=2509&version=1&template_id=105&parent_id=16)
"אל-שריעה ואל-חיאה". (9/10/2006). אל-ג'זירה. כפי שמתומלל תחת הכותרת "אל-אסלאם בעד
ח'מס סנואת עלא אח'דאת' סבתמבר", בתוך
[http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=4511&version=1
&template_id=105&parent_id=16](http://www.qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=4511&version=1&template_id=105&parent_id=16)